

Svenska kyrkan och det samiska namnskicket

Reflektioner kring några konkreta exempel

Abstract

Familjenamnen bland samer har betraktats som samiska, men samer själva har, åtminstone inom samebyarna inom Kiruna, där jag följt släkterna i mina släktböcker, först de senaste årtionden börjat använda dem samer emellan. Namnen har tilldelats samer utifrån, då den samiska namngivningen, med en form av parentonymikon, som byggde på personnamn placerade före tiltalsnamnet, inte kunnat tillämpas i de svenska systemen.

Detta sätt att namnge kan kallas för samiskt. Genom namngivningen hedrade man bland samer sina tidigare släktingar och det visar värdet av namnen. Det är därför sorgligt att samer inte kan få reda på vad deras anfäder i tidigare släktled egentligen kallades. Går man till kyrkböckerna hittar man nämligen bara de officiella svenska namnen. För de flesta människor torde namnet vara det viktigaste kriteriet för personens identitet och självkänsla. Kyrkan och dess företrädare har genom århundraden tagit sig friheten att bestämma över samers namngivning. Inom den samiska sfären har man givetvis kunnat använda sina egentliga namn, men i kontakt med majoritetssamhället har man varit tvungen att acceptera ett påklirat namn. Många samer har i samtal med mig uttryckt att de känt sig personligt kränkta av att de varit tvungna att använda sig av ett officiellt namn som de egentligen inte känt sig bekväma med. Det är troligen ogörligt för kyrkan i dag att skriva in de samiska namnen, men på något sätt borde kyrkan för framtiden hitta en lösning även för detta.

Familjenamn

Man brukar tala om familjenamnen bland samer som samiska, men det är en sanning med modifikation. Samerna själva, åtminstone inom samebyarna i Kirunaområdet,¹ har först de senaste årtiondena börjat använda dem samer emellan. Namnen har tilldelats samer utifrån, då

¹Mitt resonemang om samers inställning till de officiella namnen och deras egna sätt att namnge är avgränsat till synen inom samebyarna i Kiruna kommun. Detta beroende på att jag bäst känner till förhållandet där efter arbetet med mina släktböcker. På andra håll i Sápmi har användningen av de officiella namnen påbörjats tidigare.

den samiska namngivningen inte kunnat tillämpas i de svenska systemen.

Ett slående exempel på att det officiella namnet inte använts bland samer själva, fick jag när min far inte kunde känna igen namnet på en mycket bekant person till honom. Jag hade nämligen läst upp en dödsannons rörande en person, med ett typiskt ”samiskt” namn, som jag inte kunde identifiera. Jag frågade min far om han visste vem denna person var, men han sa sig inte känna någon med det namnet. När jag senare fick reda på vem personen var och berättade detta för min far, sade han: ”Jaså, hette han så!”

Det fick mig att tänka på när jag själv inte visste ”mitt” eget namn. En av de saker jag kommer ihåg från min första dag i skolan är nämligen när jag vid uppropet inte svarade när fröken ropade upp mig som ”Johannes Marainen”. Min storebror, som gick i samma klass 1–3, gav mig en knuff i sidan och sa: ”Svara, det är du.” Det var nämligen första gången jag hörde mitt officiella namn.

Det är faktiskt inte så konstigt att jag inte svarade, för det var inte det minsta likt det namn som jag dittills vuxit upp med, och som jag som same egentligen bär, *Lás-Biet-Heaihka-Johánas*. Detta är det specifikt samiska sättet att tala om vem man är till skillnad från de så kallade officiella samiska efternamnen.² Det är en ”utbyggd” form av parentonymikon där man i samiska sammanhang många gånger går längre än att namnge endast med faderns/moderns namn utan även anger farfaders/morfaders namn och ibland till och med farfars fars namn för att skilja personen från en annan. Moderns namn kom till användning om denna födde barn som ogift eller hade blivit änka redan när barnen var små. Det var då mycket lämpligt att använda moderns namn eftersom det inte var så många kvinnonamn som användes som parentonymikon. Då behövdes bara ett namn för att ange släktskap. I exempelvis mitt samiska namn *Lás-Biet-Heaihka* har jag farfars fars (*Lásse/Lars*), farfars (*Biete/Per*) och fars (*Heaihka/Henrik*) namn med. Med andra ord är jag Lars-Pers-Henriks-Johannes.

De så kallade samiska familjenamnen har lite olika bakgrund. De

² Märit Frändén, ”Att blotta vem jag är”: Släktnamnskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009 (Uppsala 2010) s. 82.

flesta av dessa har troligen ett samband med någon egenskap hos den som först bar namnet, det vill säga av binamnstyp.³ Ett sådant namn, med många bärare, är till exempel familjenamnet *Blind* med sin finska motsvarighet *Sokea*.

Många förnamn har också gett upphov till ”samiska” släktnamn. Stamfaderns, Henrik Henriksson Blinds samiska förnamn *Heaihka* blev till exempel släktnamnet *Heikka*. En Beaivi (Per Nilsson Blind) är upphov till efternamnet *Päiviö*. Dessa släktnamn som bygger på tilltalsnamn kan man på ett sätt kalla för samiska.

Márgguhat (efterkommande med anknytning till Márgu)⁴ är ett exempel på ett samiskt släktnamn. Margareta (Márgu) Persdotter Kaltopää blev änka efter Olof Andersson Blind när yngste sonen bara var 8 år gammal och följaktligen började man benämna hennes barn som *Márggu* (Margits), som sedan blev till en hel släkts benämning.

Lokaliteter kunde också bli familjenamn. I min släkt har till exempel *Ruovdos* förekommit som namn, efter ett ställe i närheten av Karesuando som slakten köpte i samband med gränsspärningen 1888 mellan Sverige och Finland; ett ställe som fortfarande är i släktens ägo i Hedemalms-grenen.

Dessa släktnamn, som man alltså på riktigt kan kalla för samiska, finns tyvärr inte bevarade i några officiella sammanhang och om man stöter på dem är det oftast omöjligt att identifiera personen bakom namnet. Det är därför till exempel omöjligt att veta vem den Gouka Vulle, som Johan Turi nämner, var.⁵ Hade jag inte känt till det samiska namnet *Ruovdos*, så hade jag heller knappast kunnat veta vem ”en lapp vid namn Ruvdas Lasse” var, som Turi också berättar om.⁶ Hela min släkt brukar nämligen omnämnas som *Ruovdosat* (de bördiga från Ruovdos), och därför vet jag att *Ruovdos Lásse* var min farfars fars namn.

Men på pastorexpedition i Karesuando har jag sett en förteckning över personer, där det efter de officiella namnen finns de samiska namnen noterade (förfinskade): *Blind*, *Per Nils/Markun Nilsan Per*; *Nils Per*

3 Se Frändén (2010) s. 84.

4 Johannes Marainen, *Karesuando samesläkter* (Umeå 1997) s. 6.

5 Johan Turi, *Muittalus samid birra* (Stockholm 1917) s. 101.

6 Turi (1917) s. 104.

Marainen/Lassin Piein Heikin Nils Pieti. Karesuandosamer kan dock identifiera några av sina släktingars samiska namn i Ossian Elgströms bok *Karesuandolapparna* eftersom han där också uppger personernas officiella namn. Under rubriken ”Namn” skriver Elgström bland annat att i ”dagliga livet använda sig lapparna icke av sina kyrkobokförda namn, utan av sinsemellan speciella, mer eller mindre personliga benämningar eller öknamn.”⁷

Det är också följdriktigt så att äldre samer aldrig frågade någon vad denna hette, utan vem denna var, det vill säga vems/vilkas son/dotter denna var. Namnet var ointressant. Det viktiga var att veta var personen i fråga hörde hemma.

Traditionsbunden namngivning

Den samiska namngivningen var till sent datum mycket traditionsbunden. Äldre i släkten skulle bli hedrade genom att deras namn skulle återkomma i nya släktled, vilket ofta medförde att man i förväg kunde veta vad ett barn skulle få för namn. Det är enklast att illustrera detta med namngivningen av mina egna syskon och mig själv, av den anledningen att jag då vet precis från vilka äldre släktingar vi fått våra namn:

Min äldsta systers namn: <i>Sigrid</i> <i>Inger</i> <i>Anna</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: farmor mormor, (faster) faster, mamma;
Min äldsta brors namn: <i>Nils</i> <i>Per</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: morfar, (farbror) farfar, (farbror)
Mitt namn: <i>Johannes</i> <i>Henrik</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: farbror, (morbror) morbror, pappa

⁷ Ossian Elgström, *Karesuandolapparna: Etnografiska skisser från Kōnggämä och Lainiovuoma 1916-1919* (Stockholm 1992) s. 55-63.

Min bror Låsses namn: <i>Lars</i> <i>Guttorm</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: morbror, (farbror) farbror, (farmors far)
Min bror Duommas namn: <i>Tomas</i> <i>Salomon</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: morbror farbror
Min syster Elles namn: <i>Ellen</i> <i>Sara</i> <i>Kristina</i>	Den som bar namnet i tidigare släktled: moster farmors syster mormor

Som framgår är det den närmaste släkten som har hedrats med att ge namn till oss syskon.⁸ Intressant är att ett namn saknas – ingen av oss syskon har nämligen fått namn efter farbror Gustav. Kan det bero på att Bealljehis-Gustu ('Döve-Gustav') bara hade ledsyn och mycket nedsatt hörsel?

Mina yngre syskon födda på 1950-talet bryter mönstret och har inga tidigare släktleds namn. I mina släktböcker kan man också se att det var en allmän företeelse bland samer i Kirunaområdet att allt fler nya namn utanför släkten började användas då.

Samer fick inte sina egentliga namn inskrivna

När missionen på 1700-talet intensifierades och samerna skulle inlemmas i det svenska samhället blev kyrkan ett lämpligt redskap. De samiska barnen skulle få ett kristet dop med svenska namn.⁹ Till en början "tvättades" det svenska namnet bort och barnet döptes om i en samisk ceremoni.¹⁰ Så småningom accepterades det kristna dopet och de svenska namnen som officiella av samer, men man använde även framgent samiska namn vid sidan om de svenska.

8 Marainen (1997) s. 118; Johannes Marainen, *Jukkasjärvi samesläkter 1–2* (Skepplanda 2006) s. 490–491.

9 se Håkan Rydving, "Namn och identitet i nordsamisk kontext" i Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jakobsson-Widding (red), *Personnamn och social identitet: Handlingar från ett Natur och kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996* (Uppsala 1998) s. 338.

10 Håkan Rydving, *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s* (Uppsala 1993) s. 116.

Genom namngivningen hedrade man bland samer sina tidigare släktingar och det visar värdet av namnen. Det är därför sorgligt att samer inte kan få reda på vad deras anfäder i tidigare släktled egentligen hade för namn. Går man till kyrkböckerna hittar man nämligen bara de officiella svenska namnen. En av orsakerna till detta är att prästerna använde ett "samlingsnamn" för många samiska namn. *Biete, Biera, Bierra, Bera, Bieva, Beahkka* och *Beaivi* blev alla inskrivna som *Per* i födelseboken. Någon kanske vill invända mot detta och jämföra med att en "svensk" *Per* också kan kallas på flera sätt. Men i samiska sammanhang är det inte fråga om tilltalsvarianter utan skilda samiska namn. Vore det bara fråga om dagligt tilltal skulle man knappast hitta flera barn i samma familj med till exempel det officiella namnet *Per*. Dessutom skall tilläggas att *Per*, aldrig används som tilltalsform på samiska. Det finns inte på samiska utan tillhör ett annat språk, svenskan.

I mina släktböcker finns många exempel på att prästen skrivit in samma namn för flera barn i samma familj, men skilt dem åt genom att till det senare barnets namn lägga till "d.y.", och framöver fick den äldre följaktligen heta "d.ä."¹¹

Annat egentligt namn än det officiella

En av våra svenska samepolitiker står officiellt med namnet *Sigrid* (Stångberg), men hävdar med bestämdhet att det inte var hennes mor som valde *Sigrid*, utan hade uppgivit *Sagka*, men prästen hade ändå skrivit in barnet i födelseboken som *Sigrid*. För övrigt använder hon själv *Sagka* som namn.

När jag hade fått veta att Ber-Guhtur (Vasara) hade utsetts som ledamot i Samiska rådet i Svenska kyrkan och fick se honom noterad som *Per Gustav Vasara* i förteckningen över ledamöterna, korrigerade jag till, som jag trodde, hans officiella namn *Per Guttorm (Vasara)*. Det var Ber-Guhtur alla kallade honom, och det namn som han även själv använder. Senare fick jag reda på att hans samiska namn *Ber-Guhtur* i

¹¹ Marainen (2006) s. 111, 145, 368–369, 400–401, 466–467, 470, 632–633, 645, 678–679.

födelseboken stod som *Per Gustav*. Är det manne därför han i dag använder *P-G* som tilltalsnamn?

Berövad identitet

För de flesta människor torde namnet vara den viktigaste indikationen på personens identitet. Många tar visserligen till sig andra tilltalsnamn än dopnamnet, men då är det fråga om personens egna val av namn-identitet. När andra ”namnger” någon är det ofta i negativ bemärkelse. De flesta öknamn skulle troligen personerna i fråga betacka sig för.

Kyrkan och dess företrädare har genom århundraden tagit sig friheten att bestämma över samers namngivning. Inom den samiska sfären har man givetvis kunnat använda sina egentliga namn, men i kontakt med majoritetssamhället har man varit tvungen att acceptera ett påklitrat namn. Många samer har i samtal med mig uttryckt att de känt sig personligt kränkta av att de varit tvungna att använda sig av ett officiellt namn som de egentligen inte känt sig bekväma med. Det är troligen ogörligt för kyrkan idag att skriva in de samiska namnen, men på något sätt bör kyrkan ändå vidgå de övergrepp som samer utsatts för i samband med namngivningen.

Källor och bearbetningar

Tryckta källor och bearbetningar

Elgström, Ossian. *Karesuandolapparna: Etnografiska skisser från Köngämä och Lainiovuoma 1916–1919* (Stockholm 1992).

Frändén, Märit. ”Att blotta vem jag är”: *Släktnamnskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009* (Uppsala 2010).

Marainen, Johannes. *Karesuando samesläkter* (Umeå 1997).

Marainen, Johannes. *Jukkasjärvi samesläkter 1–2* (Skepplanda 2006).

Rydving, Håkan. *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s* (Uppsala 1993).

Rydving, Håkan. ”Namn och identitet i nordsamisk kontext”, i Thorsten Andersson, Eva Brylla & Anita Jakobsson-Widding (red), *Personnamn och social identitet: handlingar från ett Natur och kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996* (Uppsala 1998) s. 337–359.

Johannes Marainen, f. 1940, f.d. rektor. Han har vid Göteborgs universitet forskat om bl.a. tvångsförflyttningen som följd av 1919 års renbeteskonvention. Som släktforskare har han publicerat *Karesuando samesläkter* (1997) och *Jukkasjärvi samesläkter* (2006). Han har varit ordförande för Samiska rådet i Svenska kyrkan under ett par mandatperioder och varit med i styrgruppen för den kommande psalmboken på nordsamiska.

johannes.marainen@gmail.com

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Ruota girku ja sámi nammavierru: Jurdagat muhtin konkretalaš ovdamearkkaid birra

Veahkanamat sámiid luhtte leat oaivvilduvvon leat sámi, muhto sámit leat easkká daid maŋemus jahkelogiid álgán geavahit daid sámiid gaskkas. Namat leat addon sámiide olggul, go sámi veahkanammaaddima ii lean vejolaš geavahit ruota vuogádagas. Dat duohta sámi ”sohkanamat” ráhkaduvvoje persovdnamaimaide muhto bidjui ovdal nama. Dát sohkanamat, maid duođas sáhtta gohčodit sámi, eai dádi bahábut leat seilon makkárge almmolaš oktavuodain. Nammaaddimis sámit gudnejahtte iežaset ovddeš sogaid ja dat vuoseha namaid árvvu. Danin lei ahkit go sámit eai sáhte gávdnat iežaset ovddeš máttuid namaid.

Jus iská girkogirjjiin gávdná dušše daid almmolaš ruota namaid. Eanemus olbmuide namma galggalii leat dat deháleamos dovdomearka persovvna identitehtii ja nammii. Girku ja sin ovddasteaddji lea jahkečudiid čađa váldán válddi mearridit sámiid nammaaddimis. Sámi birrasis lea diedusge sáhtán geavahit iežas duohta nama, muhto go lei oktavuoha eanetloguservodagain de šattai dohkkehít addon nama. Ollu sámit leat ságastallamiiguin muinna dovdan ahte leat persovnnalaččat loavkašuvvon go leat šaddan geavahit almmolaš nama mii ii leat buorin dovdu. Girku ii dáidde otnábeavvi leat vejolaš čálihit sámi namaid, muhto dan dihte girku galggalii mieđihit daid veahkaválddálašvuodaid maid sámit leat gillán nammaaddimiid oktavuodas.

Översättning Miliana Baer

Svieriga girikko ja sáme nammadáhpe:

Refleksjávnná muhtem konkrehtalasj buojkulvisáj birra

Máddonomá sámij siegen li vuojnedum sámenamman, valla sáme ietja li esski manemus jahkelágijn adnegohtám dajt sámij gaskan. Namá li sámijda vattedum álggot, gá sáme fuolkkenammadimev ij la mannam svieriga vuogádagájn anoduvvat. Riekta sáme ”maddonomá” lidjin vuododum almasjnamájda valla gáhtjomnamá ávddála biejaduvvin. Dá máddonomá, majt de duodas máhtta gáhtjtot sámenamman, álla avtak almulasj aktijvuodajn bisodum. Nammadime baktu sámij siegen árrodin berrahijt ávdutjis ja vuoset namáj árvov. Danen la surgulasj gá sáme e máhte átsádit makkir namá sijá áttegijn ávdep buolvajn lidjin. Jus gáhtjtá girkkogirrijn de vuojn gávnna almulasj svieriga namájt. Ienemus ulmuttijda lisj dávk namma ájnناسamos dábddomárkka ulmutja identitáhttaj ja iesdábdudj. Girikko ja dan ávdástiddje li jahketjuodij tjadá loabedagi sámij nammadime badjel mierredit. Sámebájken li diedon máhtám adnet ietjasa riekta namájt, valla aktavuodajn ienepláhkosebrudagájn li háhttum dáhkkidit boasto namáv. Állo sáme li ságastimen munji javllam sij li ietjasa dábddám persávnálettjat vuoledum gá li háhttum adnet almulasj namáv majna álla nágdda. Jáhkedahte ij la girkkuj uddni máhttelis sisitjállet sáme namájt, valla juongaláhkáj gájt girikko lulu dábdástit verrudagájt majt sáme li gierddam nammadime gáktuj.

Översättning Barbro Lundholm

Sveerjen gærhkoeh jih saemien nommevuekie:

Ássjalommesh jih sjiere vuesiehtimmieh

Hiejhatesnommh saemiej luvnie dah gujht saemien orreme, saemieh jijtjeh easkah dah minngemes láhkadinie jaepine aalkeme nommide gaskemsh nuhtjedh. Jeatjebh saemide daaroen nommh vedtin juktie idtjin maehchie saemien nommevuekide nuhtjedh daaroen reaktaöörnegen mietie. Dah tjielke saemien ”hiejhatesnommh” voestemes minngienommie nammoehtin ávtenommen ávtelen. Dah hiejhatesnommh, guktie maehthebe jiehtedh dah saemien nommh, eah vielie gáávnesh byjjes tjaatsegisnie. Gosse nammoehtidh dellie saemieh ávtetje sliektide earohtin jih dan ávteste dah nommh lin vihkeles. Dan ávteste hájnoes eah saemieh daelie daejrieh maadthboelvi nommh.

Jis gærhkoegærjine vuartesjh dellie barre dej svienske byjjes nom-
mide gaavnh. Veahkasidie almetjidie gujht nomme vihkielommes
vihtesjimmie jįtsasse daejredh gie Leah. Gærhkoeh jįh dej ávtealmetjįh
dah tjuetiejaepine barre saemiej nommide jįtje áejjien mietie næn-
noestamme. Saemiej jieliemisnie gujht saemieh jįtje saemien nom-
mide provhkeme men gosse jienebeláhkoe siebriedahkesne dellie
tjoerin dam nommem utnedh maam laedtien raedteste beajeme. Jįjnįh
saemieh munnjien jeahteme dah dan byjjes nommem tjoerin nuhtjedh
jalhts idtjin sįjhth, dah damteme guktie sįjjide naarahtovveme. Daaj-
roes ij gærhkoeh maiehtie daelie dejtie saemien nommide gærjide
tjaeledh men dah tjoerin dáhkasjehtedh man náake saemiej vuestie
dorjeme gosse nammoehtidh.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa